

Центральної Ради; фактичне співіснування двох суб'єктів законодавчої влади – Загальних зборів та Малої Ради; при цьому можна стверджувати про достатньо високий рівень правової культури її укладачів, що підтверджується системним та демократичним характером викладу положень Конституції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Яблонський В. М.* Від влади п'ятох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР. Київ: Альтерпрес, 2001. С. 55–56.
2. *Копиленко О. Л., Копиленко М. Л.* Держава і право України. 1917–1920. Навч. посібник. Київ : Либідь, 1997. С. 65.
3. (I) УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ до українського народу, на Україні й по-за Україною суцього // <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html>
4. (II) УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ до українського народу, на Україні й по-за Україною суцього // <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html>
5. Універсал Української Центральної Ради (IV) // <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html>
6. *Гай-Нижник П.* Становлення вищих державних органів влади в Українській Народній Республіці (1917–1918 рр.) // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса НАН України. Київ, 2009. Вип.43. С. 82-99. // <http://www.hai-puzhnyk.in.ua/doc/175doc.php>
7. Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Юрія Сергійовича Шемшученка. Видання: Парламентське вид-во, 1999. С. 89.

Огірко Р. С.
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ)

“ПАКТИ Й КОНСТИТУЦІЇ ПРАВ І ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО...” 1710 р. В КОНТЕКСТІ МОДЕРНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Курс української держави на повернення у європейську цивілізацію потребує фундаментального дослідження і переосмислення історії держави і права української нації та звільнення її від імперських міфологем. У квітні 2010 року Україна відзначала трьохсотліття “Пактів й конституцій...” 1710 року. Наша наукова конференція присвячена століттю відродження Української державності, а значить, – і століттю “Статуту про державний устрій, права і вільності УНР”. Обидві ці Конституції подібні і екстремальними історичними умовами їх підготовки та прийняття, і проблемами введення їх в дію, а оцінка їх історичної ролі донині залишається дискусійними, як з точки погляду чистоти теорії права і теорії конституції, так і з позицій класики

європейського конституціоналізму. Це добра нагода і одночасно обов'язок проаналізувати і осмислити деякі проблеми розвитку українських конституцій за значний, навіть за історичними мірками, трьохсотлітній період їх розвитку.

В науковій літературі є різні підходи до оцінки правової природи, джерел і значення “Пактів й конституцій...”, про що мова буде нижче. Але загальною спільною думкою науковців є те, що це найвище досягнення політичної і правової думки козацького періоду української державності, у якому осмислено і конституційно закріплено найважливіші здобутки козацького державотворення. Метою цієї доповіді є з позицій висоти цього здобутку, прослідкувати логіку реалізації ретроспективного руху від вершини – прийняття і змісту Конституції 1710 року, до початків виникнення козацької автономної держави та її впливу на розвиток українського конституціоналізму XIX та на початку XX століття.

Перш за все вимагає відповіді і пояснення парадоксальність появи найважливішого досягнення – Конституції автономної держави Війська Запорозького якраз після нищівної її поразки у війні за незалежність України з Московським царством. На жаль, як слідує із подальшого викладу, цей парадокс є не випадковим, а має глибокі причини.

В літературі зустрічаємо різні узагальнені оцінки “Пактів й конституцій...” – від простого аналогу *Pacta conventa* польських королів із Сеймом (вже в самій назві цього акту у всіх його редакціях вжити ці два слова – “Договір і постанови...” або “Пакти й конституції...” (на це чомусь в наукових дослідженнях до цього часу не звернено уваги) свідчать, що “Пакти й конституції...” виходять далеко за рамки звичайного договору), до визначення її, як першої Конституції у світі. Ми не підтримуємо цих крайніх оцінок, і навпаки, підтримуємо оцінку цього документу, яка дається більшістю вітчизняних вчених, що Конституція Пилипа Орлика “органічно виросла із української національної традиції державотворення і стала виразом саме української політичної та правової культури другої половини XVII – початку XVIII століття, яка, у свою чергу, була частиною європейської культури. Не заперечуючи безумовних впливів польського та західноєвропейського державотворчого досвіду, а також ідей мислителів того часу, вважаємо, що питання про причини появи та джерела документа слід шукати саме в історії держави і права України” [1, с. 198].

До прийняття цієї Конституції, основними правовими положеннями, що визначали статус козацької автономної держави, були тільки міжнародні договори Війська Запорозького з участю сусідніх держав: Речі Посполитої, Московського царства, Оттоманської Порти і Кримського ханства. Ці юридичні документи пізніше стали одним із правових джерел “Пактів й конституцій...”, що є першим внутрідержавним українським конституційним актом, що, знову ж таки, вперше визначив і закріпив статус Війська Запорозького, як окремої, по-суті, легітимної держави під офіційним протекторатом короля Швеції. Фактично було закріплено

міжстановий характер державної влади у Війську Запорізькому, що робить цю Конституцію актом модерністського типу, тобто започатковує історію модерного українського конституціоналізму.

Щодо правової природи “Пактів й конституцій...”, то, по-перше, слід підкреслити, що цей акт, будучи договором гетьмана із Військом і старшиною (народом), вперше встановлює систему органів державної влади, розподіл їх повноважень, порядок формування й інше, що є безумовним проявом нового розуміння природи влади і статусу народу. По-друге, у цьому акті бачимо рішучий вихід його авторів за межі домінуючого в цей час династичного права. Тобто, верховенство суверенітету монарха й інституту добровільного підданства, як легальної основи існування козацької автономії в Конституції Пилипа Орлика відхилено. І замість династичного права морально-політичну основу легітимації державної влади у Війську Запорізькому “Пактами й конституціями..” взято ідею “вільного народу Руського” та концепт “Батьківщини”, як природної єдності Козацького війська, землі та родини, яка червоною ниткою пронизують весь текст Конституції від преамбули до останнього розділу, об’єднуючи в одне ціле козаків, поспільство і механізм владних відносин в державі на чолі з Гетьманом.

Але найважливішими правовими положеннями “Пактів й конституцій..”, на нашу думку, є ті, де вперше за весь час існування козацької автономної держави було конституційно закріплено єдність української козацької спільноти. До цього існувала цілковито окрема її частина – Запорізька Січ, яка мала самостійність і багатьма міжнародними договорами була визнана суб’єктом політико-правових відносин.

На час прийняття Конституції Пилипа Орлика, вже як політико-територіальне утворення, Запорізька Січ добровільно на правах адміністративної одиниці увійшла в склад унітарної козацької держави. Власне, саме завдяки цьому об’єднанню стало можливим і саме прийняття Конституції 1710 року, і обрання Гетьмана, і конституювання інших особливостей влади у козацькій спільноті в еміграції. Звичайно, на жаль, це закріплення не вирішило проблему до кінця, оскільки в Конституції не було конкретизовано статус Запорізької Січі і механізму його реалізації в рамках єдиної держави.

Ця ключова доленосна проблема єдності обох частин українського козацтва на сьогоднішній день не тільки не достатньо відображена у підручниках, але й не досліджена й не осмислена у наукових працях історико-правового характеру.

Для того, щоб більш вичерпно аргументувати відповідь на питання: чому до кінця існування козацької автономії, так і не вдалося добитися єдності цих двох козацьких політико-територіальних формувань з однією мовою, менталітетом, одного роду – народу, демократичною природою владної організації, одною православною вірою. Крім того, слід хоча б стисло окреслити особливості феномену українського козацтва, його ментальних, моральних, духовних основ і політико-правової організації.

Звичайно, цю його специфіку позначають словом унікальність. Але відома російська дослідниця цього періоду української історії Тетяна Таїрова-Яковлева влучно назвала цю унікальність ємким словом “абсолютна”, а її зміст пов’язала із відомою картиною геніального Іллі Рєпіна [2, с. 5]. Спробуємо цей образ хоча б мінімально концептуалізувати в термінах аналізу морально-етичних, політико-правових основ контексту модерного українського і європейського конституціоналізму.

Унікальність козацької спільноти під назвою Запорізька Січ проявляється принаймні у трьох вимірах: особливостях її формування, характеру владної самоорганізації і в особливостях смислової спрямованості її діяльності.

На процеси формування українського козацтва перш за все вплинула давня схильність українців до свободи в своїй самореалізації, сприйняття справедливості і рівності, як основних засад організації і функціонування громади і всього суспільства.

В умовах формування козацтва ці природні схильності української людини неминуче повинні були бути приведені до нових умов. Це мав бути демократизм з новим змістом і новими формами, з новими завданнями і смислами, для реалізації яких потрібна була нова людина з новим мисленням і нова спільнота. “У ментальності українців козацько-гетьманської доби зустрілися і поступово синтезувалися дві основні її різновидності з власними історичними коріннями кожна: традиційними – архаїчно-землеробська (селянська) і ранньомодерна – козацько-лицарськими з її ідеалами особистої свободи, волелюбства, нескореності і народовладдя” [3, с. 222].

Для вступу у військо не було ніяких обмежень: ні по віровизнанню, ні по соціальному положенню, ні по національності. Приймався кожен, хто був згоден воювати під прапором Православ’я. Він ставав ніби новою людиною, входив у військо з новим ім’ям, але в рамках української мови, культури, звичаєво-правових і військових традицій.

Владна організації у Запорізькій Січі ґрунтувалася на основі принципу добровільності її формування. Козаки про себе говорили, вони військо вільне, хто хоче приходить і виходить з власної волі. Другою важливою рисою владної організації козацької спільноти була неухильна рівність і велике значення громади.

Найбільший дослідник козацтва у Російській Імперії Дмитро Яворницький у своїй тьохтомній “Історії запорозьких козаків” писав: “...основою порядків Запорізького устрою лежала община, громада, мир, товариство...Зовнішнім виявом цієї общини була Рада...народне віче. На цій раді могли бути присутніми всі без винятку січові козаки...Тут панувала повна рівність між всіма членами общини, кожен користувався однаковими правом голосу, кожен міг відкинути пропозицію іншого і взамін, запропонувати власні плани й міркування ..” [4, с. 155].

Всі посадові особи обиралися лише на один рік з правом переобрання із відомими звичаєвими акцентами і обрядами про владу, як про служіння козацькому товариству і громаді. По суті, тут ми маємо християнську модель організації і здійснення публічної влади.

В умовах мусульмансько-християнського протистояння у Європі, опору агресивному наступу Речі Посполитої на українське населення з метою його політичного, релігійного, національного і соціального поневолення з наступною полонізацією, українське козацтво не могло не формуватися на сповідванні Православ'я, християнських цінностей і принципів, реалізуючи себе, перш за все, як військово-політичну організацію.

Відомі дослідники, часто із різних політичних і морально-етичних середовищ і таборів, інколи прямо протилежних один одному, називали Запорізьку Січ християнською республікою, першою християнською республікою Європи. Очевидно, що підставою для таких, на перший погляд несподіваних висновків, були, по-перше, вказана вище відверта прихильність до Православ'я, а по-друге, – також те, що при кристалізації і формуванні українського козацтва і його подальшого розвитку в основу була покладена ідея служіння не собі, не державі (оскільки Запорізька Січ формувалася не в рамках правового поля Речі Посполитої) і не для її служіння, а товариству і Богу.

Звідси очевидно, що козацька спільнота у своїй суспільних і політико-правових та військових аспектах змістовно і по формі здійснення діяльності і служінню, існувала якби поза суспільністю Речі Посполитої, яка її ігнорувала, обмежувала, придушувала і старалася ліквідувати. І за всю історію стосунків ніколи не визнала Запорізьку Січ як самостійного суб'єкта політико-правових відносин. На наш погляд, це пояснюється очевидною несумісністю морально-етичної, релігійної і політико-правової природ обох сторін.

Причина цього в тому, що в основу формування західно-європейського середньовічного суспільства, в тому числі й польського, був покладений принцип родового спадкового шляхетства (дворянства) із збереженням власності, звань, рангів, почестей, привілеїв, гербів тощо. Це формувало суспільство з неминучою його основною спрямованістю поглиблення і розширення конкуренції індивідів у боротьбі за владу, багатство, успіх у кар'єрі, а в кінцевому рахунку – посилення панування людини над людиною, одного народу над іншим народом. Це саме можна сказати і про основоположний принцип побудови Московського царства і його суспільства, які виростили на принципі самодержавства, тобто єдиної абсолютно централізованої ієрархії владних органів на чолі з царем – єдиним джерелом влади, що повністю виключає свободу підданого, в тому числі і дворянина.

Звичайно, не слід ідеалізувати устрій і практичне функціонування Запорізької Січі, оскільки поряд із вище охарактеризованою домінуючою тенденцією її життя, існували й інші, деколи навіть протилежні тенденції: схильності до анархізму, боротьба між окремими групами козацтва, на які воно ділилося, морально-етична незрілість лідерів тощо.

Така Запорізька Січ на протязі століття існувала, як окремий острів, серед моря українського селянства. Здавалось би, що таке роздільне існування Українського

козацтва з його ідеалами рівності, свободи, демократизму самоорганізації і політично-правової суб'єктності, і українського селянського хліборобського народу є природним, постійним і непереборним. Підставою для такого висновку є факт багатьох козацьких повстань проти шляхетського панування, які незмінно закінчувалися повною поразкою, зрадою і стратою повстанських ватажків.

Але, як відомо, чудо сталося року Божого 1648-го, коли чергове козацьке повстання під проводом Богдана Хмельницького вперше і несподівано (без всякої програми, ідеології, партії тощо) переросло спочатку у Визвольну війну українського народу проти Речі Посполитої і пізніше в Українську національно-визвольну революцію, в ході якої повсталі маси об'єдналися разом з козацтвом на основі єдиної мети – знищити польське гноблення й добитися незалежності Русі від Речі Посполитої.

Саме прагнення українських селян домогтися реалізації двоєдиної мети – державної незалежності від Речі Посполитої, а для себе – козацького статусу, – стало визначальним чинником суцільного покозачення українців. Як занотував Самовидень “Так усе, що живо, поднялося в козацтво...” [5, с. 87].

Обсяги поширення повстання й участі кількості населення в ньому були вражаючими і небаченими до того часу в історії не тільки України, але й Східної, Центральної й Південної Європи. Поза сумнівом ця повстанська війна належала до наймасштабніших національно-визвольних і соціальних рухів середньовічної й ранньомодерної Європи.

З літа 1648 року козацьке повстання переросло в Українську національну революцію, яка охопила всі без винятку етноукраїнські землі Речі Посполитої, включаючи Берестейщину, Підляшшя, Холмщину, Надсяння, Пінський і Мозерський повіти. Історичні джерела свідчать, що повсталі маси перш за все прагнули знищити польське гноблення і добитися незалежності Русі від Речі Посполитої. Але ця революція мала не тільки політичну, релігійну і національну спрямованість, але й соціальну. Саме повсталі селяни, прагнучи одержати козацький статус, масово пішли в армію Богдана Хмельницького і забезпечили надзвичайний розмах, глибину і масштаби повстання [5, с. 78].

Тобто, Українська національна революція 1648–1649 рр. по глибині суспільних перетворень, зміни свідомості учасників революції була спрямована на формування у мільйонів повсталих нової свідомості, нової людини – воїна-козака, власника землі, господаря і глави сім'ї.

Українська революція по соціально-політичному і морально-етичному змісту і наслідках продовжила чергу демократичних революцій у Європі, що пізніше відбулися в Англії, Франції та інших країнах, які змінили соціально-політичний ландшафт європейської цивілізації.

Так, для порівняння в Англії формування такого суспільства практично почалося одночасно з українським випадком. Новий тип особистості тут формувалася поступово, починаючи з першої половини XVII ст., коли в селах почали з'являтися так

звані “нові дворяни”, пізніше названі “джентрі”, які купували дворянський титул разом із землею. Серед них були вихідці з феодального стану, міщан, купецтва, навіть селян, всі, хто міг викупити патент на дворянство. Вони отримували виборчі права і ставали повноправними громадянами, що стало вирішальним для формування сучасного типу людини і модерного англійського суспільства.

У Франції формування нової людини і нового суспільного та державного ладу, як відомо, проходило по-іншому. В результаті Великої Французької революції 1789 року враз були скасовані: становий поділ суспільства, усі звання, титули, привілеї і тому подібне. Був введений інститут громадянства, а відома Декларація прав людини і громадянина проголосила комплекс основних прав і свобод, що зробило можливим наступне прийняття Цивільного кодексу Франції (Кодекс Наполеона), який відкрив простір бурхливому розвитку соціально-економічного ладу буржуазної Франції, економічної основи французького конституціоналізму. Але це сталося, як бачимо, через майже 150 років після теж революційного формування модерного козацького суспільного і державного ладу в Україні.

В Російській імперії кріпосне право формально-юридично було скасовано і кріпаки одержали свободу 1861 року, проте становий поділ суспільства був ліквідований лише в ході комуністичного перевороту 1917 року. Тобто, процес перетворення імперського устрою Росії в сучасне суспільство почався понад 250 років пізніше після української спроби побудувати модерне суспільство і державу.

Як стверджують спеціалісти, перемога у війні Богдана Хмельницького з Річчю Посполитою у 1648–1649 рр. і створення незалежної демократичної держави була більш ніж можлива. І основою цього мало бути формування в ході Національної революції нового за змістом і по формі козацького суспільного ладу і козацької демократичної держави. Для цього були всі умови. Це дуже рідкісний в історії народу момент, коли створюється можливість завершити природний процес пробудження і об’єднання єдиним духом нації, що творить державу і навіки закріпити це відповідним Основним Законом на зразок Конституції США 1787 року, або Конституції Франції 1791 року. Але цього не сталося.

Богдан Хмельницький пішов на компроміс з Річчю Посполитою, а пізніше погодився з умовами Зборівського мирного договору, визнав верховенство над собою – Гетьманом фактично незалежної держави, влади короля Польщі, і тим самим на більшу частину української етнічної території повернув старі панські порядки, зруйнувавши єдність нового, тільки що зміцнілого у вогні визвольної війни і національної революції, суспільства і українського народу. Ця єдність пізніше так і ніколи повноцінно не була відновлена, що і стало, власне, головною причиною трагічної поразки козацького проекту України.

Замість цього фактично ми маємо Конституцію Пилипа Орлика 1710 року, яка прийнята не на початку процесу, а вже після його трагічного завершення. Ця Конституція є ніби моделлю масштабу один до десяти, по якій ми все-таки можемо і

повинні будувати повну картину того повноцінного і могутнього козацького суспільного і державного організму, який сам собою створювався в Україні і мав стати світанком майбутньої модерної Європи.

І тут ми повинні ще раз згадати Пилипа Орлика і його команду – Константина Гордієнка, Дмитра Горленка, Івана Ломиковського, Федора Мировича, Івана Максимовича, Андрія Войнаровського й ін., які підготували, обґрунтували і забезпечили прийняття “Пактів і конституцій”, зберігши тим самим для нас і наших нащадків ідею козацького суспільства і козацької держави, як нового типу модерної європейської демократичної самоорганізації і організації нації.

В ході Національно-визвольної революції в Україні, як і пізніше у провідних європейських країнах, сформувалися морально-етичні, соціально-економічні і політико-правові основи модерних суспільства і держави, а продовженням і завершенням цих перетворень стала поява нового типу людини і нової спільності – нації і тільки у зв’язку з цим можна вести мову про таке явище, як європейський конституціоналізм.

Козацький тип конституціоналізму відрізняється від інших європейських його різновидів такими ознаками: в його основі лежать національно-правові, духовні і політичні, соціально-економічні цінності і традиції; він є одним із перших на європейському континенті; має інші, відмінні від західного типу релігійні, цивілізаційні основи; має відмінність за змістом і формою Конституції від європейських аналогів; інші демократичні, соціальні і політичні форми реалізації; має значно більшу історичну глибину і різноманітність демократичних традицій; свою унікальну форму християнської концепції політичної влади; свою специфіку взаємодії особи з публічною владою, характерну особливу роль громади у цій взаємодії та інше. Якщо ліберально-демократична модель європейського конституціоналізму ґрунтується на принципах свободи і рівності, то козацька його модель спирається ще на принцип козацького служіння.

Нове національно-культурне відродження України почалося на основі козацького спадку наприкінці XVIII ст. і досягло свого піку у творчості Тараса Шевченка, де світоглядно, тобто комплексно на найвищому морально-етичному і політичному рівні, було утверджено ідею української суб’єктності, як самодостатньої, суверенної спільноти, що протистоїть Москві, і прямо вплинула на конституціоналізм Кирило-Мефодіївського товариства, який став вершиною українського конституціоналізму XIX ст.

Але одночасно в Україні зріс вплив ідей ліберально-демократичного типу конституціоналізму, що проявилось в творчості Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського й ін., де замість ідеї козацького служіння на перший план висувається розуміння людини, яка шукає свої права у відносинах з державою. Тому у революцію 1917–1921 рр. українська політико-правова думка увійшла з домінуванням у ній ідеалів самоцінності особи і її переважного права перед нацією і державою. Тим самим

було порушено природний, збалансований і гармонійний зв'язок прав і обов'язків людини і громадянина, суспільства і держави.

На думку Михайла Грушевського завдань культурно-національного відродження можна було успішно досягнути в рамках української автономії. В умовах гострої боротьби за домінування і панування між державами, така модель відродження державності була приречена на поразку. Геніальний вчений-історик Михайло Грушевський, як і до нього великий гетьман Богдан Хмельницький, не піднявся до морально-етичної зрілості підсвідомого прагнення народної маси до свободи, незалежності і рівноправності з іншими народами.

Цим пояснюється особливості змісту і історична доля Конституції УНР 1918 року, яка повністю відповідала європейському конституціоналізму цього часу. Більше того, в окремих інститутах його випереджала (дискусійний конституційний інститут персонально-національна автономія). Але мірки, зняті із європейських конституцій для цілей конституційного регулювання щойно народженої Української держави, не підходили, оскільки вони пропонували модель столітніх стабільних європейських демократій.

Для молодій Українській державі потрібна була Конституція, яка допомагала б вирішувати проблему оборони, армії, ефективного апарату влади, помісної православної церкви тощо, але перш за все, – закріплення в Основному Законі загальнонаціональної єдності суспільства і держави, які могли бути досягнуті тільки негайним проголошенням державної незалежності України. Але надто запізниле її проголошення, вже вході відкритої агресії Росії, що силою зруйнувала цю єдність, стало основною причиною втрати державності.

Щойно, у попередній доповіді професора І. Б. Усенка прозвучала думка, що українська держава виросла з УРСР і треба взяти все найкраще з її досвіду. З позицій сучасного конституціоналізму, з цим погодитись не можна, оскільки цей період в історії Української держави слід оцінити як локальний цивілізаційний колапс, тобто, рідкісний в історії факт самознищення народу і усіх його цивілізаційних надбань, особливо помітних в державно-правових формах їх існування, коли раптом зникає право власності, недоторканість людини, її права на життя, свободу совісті тощо і відсутній будь-який правовий захист. У таких умовах серйозно говорити про радянську конституцію, як таку, некоректно.

Якщо прирівняти Конституцію Пилипа Орлика до нині чинної Конституції України 1996 року, то бачимо, що сюди із неї взято декілька важливих положень: ідею відповідальності перед Богом, власною совістю і поколіннями народу; прямо чи опосередковано – норми про демократичну систему і форми влади; ідея парламентаризму і поділу влад. Але в Конституції 1996 року цілком відсутня ідея козацького служіння, яка в “Пактах і конституціях” знайшла своє пряме закріплення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Кресін О. В.* Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття: монографія. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 468 с.
2. *Тайрова-Яковлева Т.* Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини / пер. з рос. Т. Кришталовської. [НАН України. Інститут історії України]. – Київ: ТОВ “Видавництво “КЛІО”, 2017. – 184 с.
3. *Ментальний вимір української цивілізації / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М.Ф. Юрій* – Київ: Генеза, 2017. – 560 с.
4. *Яворницький Д. І.* Історія запорозьких козаків: у 3 т. / редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – Київ: Наук. думка, 1990. – 660 с.
5. *Степанков В.* Українська революція XVII ст. та її історичне значення. Актуальні проблеми осмислення її сутності // Проблеми дидактичної історії: зб. наукових праць. Вип. 8. Кам’янець-Подільський, 2017.

BAK Mirosław
Uniwersytet Opolski, Opole
Samodzielna Katedra Inżynierii Procesowej

EDUKACJA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W MEDIACH SPOŁECZNOŚCIOWYCH

Będąc konsekwencją szybko rosnącej międzynarodowej wymiany towarów i usług, zwiększonego przepływu kapitałów i siły roboczej, procesy globalizacyjne prowadzą do redukcji przestrzeni społecznej, zanikania narodowego charakteru państw, wzrostu znaczenia organizacji ponad narodowych, w tym korporacji i organizacji gospodarczych, wzrostu tempa interakcji społecznej i powszechnej standaryzacji. Procesy te są w naturalny sposób wzmocnione i zintensyfikowane przez rozwój nowoczesnych technologii teleinformatycznych. Towarzysząca intensywnemu rozwojowi produkcji przemysłowej industrializacja, związane z nią nadmierne zużywanie zasobów przyrody, destrukcyjne działanie i podporządkowanie środowiska naturalnego potrzebom technologii, stały się głównymi czynnikami zagrożeń dla świata przyrody i żyjącego w ekosystemie człowieka. Próby przeciwstawienia się tym niekorzystnym tendencjom skutkowały powstaniem ruchów antyglobalizmu i alterglobalizmu. Idea zrównoważonego rozwoju często przedstawiana jest również jako alternatywa wobec narastających procesów globalizacyjnych [1]. Idea ta, pierwotnie związana z zarządzaniem niewielkimi ekosystemami, w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia została rozszerzona przez zyskujące na politycznym znaczeniu ruchy ekologiczne do prób planowania wzrostu gospodarczego, z założeniem zachowania dla przyszłych generacji jakości środowiska naturalnego.

Problemy ekologiczne nie zamykają się w obszarach wyznaczonych przez granice polityczne, a traktaty i umowy międzynarodowe skupiają się na współpracy wielu rządów,